

22. Кучер Р. В. Наукове Товариство імені Шевченка: Два ювілеї. — К.: Наук. думка, 1992. — 112 с.
23. ЦДАВО України. — Ф. 166 (Народний комісаріат освіти УСРР). — Оп. 12. — Спр. 7453 (К. Студинський). — 11 арк.

О. М. Кожем'якіна

Черкаський державний технологічний університет

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ХІХ–ХХ СТ.

Загальновідомо, що однією з головних і ключових умов, що визначають тенденції розвитку суспільства, є суб'єкти, які формують національну ідею, ініціюють ті чи інші соціально-політичні, економічні, культурні та інші перетворення, виконують організуючу, цілепокладальну, націотворчу функції. Як такий суб'єкт ми розглядаємо національну еліту, з якою в Україні завжди існувала проблема — проблема з провідною верствою, здатною вирішити складні завдання у конкретній історичній ситуації і взяти на себе відповідальність за долю народу. Сьогодні це є одним із найскладніших та найболючіших процесів — формування нової політичної еліти.

Складним є і питання щодо ролі інтелігенції як частини інтелектуальної еліти. За словами І. Франка, важливим дієвим завданням, яке постає перед українською інтелігенцією, є витворення “з величезної етнічної маси українського народу української нації, суцільного культурного організму, здібного до самостійного культурного і політичного життя, відпорного на асиміляційну роботу інших націй” [1]. Саме інтелігенція визначатиме відродження і консолідацію нації. Постає також питання, яке місце займає інтелігенція в державі, тобто відношення: народ — інтелігенція — влада; і чи повинна інтелігенція обов'язково бути в опозиції до влади, стимулюючи останню до кращої діяльності? Яку ж роль відіграє еліта в суспільстві?

Як стверджує М. Шлемкевич, світоглядні шукання національно-рівня, взагалі світоглядні проблеми — це не проблеми мас. Маси оглядаються на свою провідну верству, вони шукають у неї відповіді на сумніви, що мучать [2].

Щодо термінології, то в багатьох дослідженнях спостерігаємо такі визначення “еліти”: як більш якісна група інтелігенції; як активна меншість, що створює нації та держави; як провідна авторитетна верства; як кращі представники суспільства. Взагалі слово “еліта” в перекладі з французької мови означає “краще, добірне, вибране”. Тому суть елітизму полягає в тому, що державою керує найбільш цінна для суспільства група людей, що протистоїть масі та володіє особливими, визначними якостями. В цьому значенні близьким до поняття “еліта” є термін “аристократія”, що відображає “владу кращих” [3].

Аналізуючи сучасну соціально-політичну ситуацію в Україні, спостерігаємо безліч проблем: дефіцит справжньої національній політичній еліти, що відрізняється енергійністю, творчою активністю, розумно спрямованою діяльністю, що має довгостроковий характер і орієнтується на перспективу. Виникає взагалі проблема з “елітарністю” нашої еліти. Сучасна політична еліта неоднорідна, не має реального впливу на маси, в своїй діяльності керується переважно власними інтересами і реалізує в цій діяльності лише свої приватні потреби.

Отже, сучасна еліта визначається переважно за формальною, а не ціннісною ознакою. Про це свідчить досить низький рівень довіри до еліти, яка не має справжнього авторитету. Адже справжню довіру визначає лише поєднання високого професіоналізму та відповідних моральних якостей представників еліти. За твердженням Ф. Фукуями, саме рівень довіри, ключовими показниками якого є авторитет та міра відповідальності, визначає прогрес, успіх самореалізації конкретного суспільства [4].

Численні дослідники української історико-культурної спадщини (зокрема, М. Костомаров, М. Драгоманов, І. Франко, В. Липинський, І. Лисяк-Рудницький, Д. Донцов та ін.) визнають демократичний, а не елітарний характер становлення української культури, пояснюючи причину невдач національно-державного розвитку відсутністю національній свідомої політичній еліти.

І. Лисяк-Рудницький, досліджуючи процес становлення української нації як історичній одиниці, розрізняє поняття “народ” та “нація”. Під “народом” вчений розуміє одиницю етнічну, під “нацією” — політичну. “Нація — це колектив людей, що хочуть бути державою” [5]. Народ формується під впливом певних чинників, переваж-

но підсвідомих, сукупністю об'єктивних прикмет, до яких можна віднести походження, мову, побут, своєрідний спільний стиль, що пронизує все життя даного колективу й надає йому однотайний (простірно й часово) “народний характер” [6]. Натомість існування нації спирається на свідому волю її членів. Націю творить свідоме напруження, хотіння бути політичною одиницею. Хоча приналежність до нації зумовлена випадковою обставиною — народженням, поведінка людини є все ж свідомим вибором. Якщо людина не хоче виконувати обов'язків, пов'язаних з приналежністю до нації, якщо вона саботує закони, не почуває себе відповідальною за долю колективу, займає сторонню позицію “моя хата скраю” — тоді вона ділом засвідчує, що вона “не дорожить ані своєю приналежністю до нації, ані самим життям нації” [7]. Якщо більша частина нації охоплена такими настроями, тоді, на думку І. Лисяка-Рудницького, вона засуджена на загибелю. Отже, нація і народ — не тотожні явища. Народ є суспільним явищем, незрівнянно старшим і тривалішим, ніж нація. Тому життєва сила нації релятивно менша, порівняно з народом. Чужинське завоювання саме по собі ще не означає смерті нації, але може до цього призвести. Можливі декілька варіантів: винищення провідної верстви, що є носієм політичного хотіння; добровільна капітуляція даної провідної верстви, прийняття нею якоїсь нової, чужої національно-державної ідеології; загальне ослаблення того “свідомого напруження”, що творить саму націю. Але нація переважає народ великими політичними та культурними досягненнями, тому вона — вищий щабель суспільного витвору [8].

Щодо постання української нації, І. Лисяк-Рудницький розмежує процеси формування українського народу та української нації. Він говорить про “континуїтет у минувшині українського народу”, безперервна лінія його розвитку тягнеться від давнини аж до сучасності [9]. В історії ж української нації цієї тяглості бракує. Як зазначає вчений, українська нація вже вмирала двічі і двічі відроджувалась. Освічені прошарки суспільства в періоди “завмирання”, кризи нації стояли на інших державно-національних платформах. Нація ж проявляється окремою політикою та окремою високою культурною творчістю. Саме в цій історичній, національній перервності, “дисконтинуїтеті” і лежить головна причина хронічної політичної незрілості українського суспільства, його інфантильності та примітивізму [10].

У цьому контексті доречно також звернутись до розгляду концепції В'ячеслава Липинського, який дослідив роль еліти в процесі національного державотворення. Щодо ставлення до творчості В. Липинського, то спостерігаємо різні — схвальні та заперечні — відгуки. Цікавою є думка Є. Пизюра, який називає ідеї Липинського “українським політичним міфом” — міфом, “що має силу і дар полонити тих, що з його політичним світоглядом не мусять погоджуватись” [11]. За висловом В. Липинського, його “Листи до братів-хліборобів” постали з великого болю по руйнації всіх надій. І тому запропонована ним політична теорія, що відображає шлях до відродження нації, план ідеального ладу для України, може стати справжнім дороговказом на шляху сучасних процесів державотворення.

Центральною темою його історіософії є національне відродження України, яке базується на творчому відтворенні традицій. Д. Чижевський називає В. Липинського консерватором, аристократом, націоналістом за тими основами, які філософ вважає підвалинами усякого історичного життя, а саме: *традиція, аристократія, нація* [12]. В традиції філософ вбачає не гальмівний, консервативний чинник, а “творчий характер”, рухливі елементи, що забезпечують реалізацію функцій формування української держави та української нації. Нація, за В. Липинським, є перш за все утворенням політичним, а не етнічним, єднальним чинником виступає відчуття власної території, почуття спільності, любов до своєї землі (славетний український “антеїзм”) незалежно від етнічної приналежності. До речі, вчений вважає, що кожен народ має лише таку традицію, яку він сам собі створив протягом віків, “яку нація сама собі в своїй історії витворила” [13]. Аналогічно і щодо еліти: народ, який не може створити власної дієвої провідної верстви, приречений на занепад або на підкорення чужій аристократії. Тому, враховуючи традицію, народ в силах забезпечити собі таке майбутнє, яке відповідає його ідеалам та прагненням. Нищити свою власну національну традицію тому, що в ній є помилки, це означає, на думку вченого, не будувати, а руйнувати націю, нищити самих себе.

Людину В. Липинський бачить активною, вільною особистістю, яка має самостійну і самоцінну цінність, а засади етики і моралі вважає домінуючими над інтересами держави. Внутрішню працю, тобто таку, яка є консолідацією і внутрішньою інтеграцією для нації,

він вважає набагато важливішою за працю зовнішню. Під внутрішньою працею він розуміє виховання “спокійних, твердих та завзятих будівничих своєї держави” [14], це безмірно тяжке завдання припало на долю сучасним українським поколінням.

Однією з ключових в концепції В. Липинського є думка щодо ролі еліти в процесах державотворення: відродження нації повинне починатися з відродження еліти, що володіє моральним авторитетом. Нова еліта має сформувати в собі особливі прикмети — рицарські та благородні, які забезпечать подолання анархії, хамства та зрадництва. Еліту В. Липинський називає національною аристократією, активною меншістю, правлячою та провідною верствою (без огляду на походження), групою найкращих людей нації, і саме їх він наділяє функціями формування нації, її організації та управління, а також вироблення національної ідеї. Еліта має складатись зі “старих та нових панів”, тобто зі статичних та динамічних елементів, враховуючи традиційні та прогресивні чинники, а також представляти всі суспільні верстви та класи. Таким чином, за В. Липинським, аристократія забезпечує розвиток нації та держави на основі правління класократії.

Щодо інтелігенції, то їй В. Липинський відводить роль лише помічника національної аристократії або посередника між елітою та народом. За виключенням, можливо, такої інтелігенції, “яка спроможна дати своїй нації одну об’єднуючу політичну ідеологію, а не жити з паразитарного роз’єднання нації на безліч партій та ідеологій” [15].

Всі свої сподівання на покращення долі України Липинський накладає не на своїх сучасників, а на майбутні українські покоління, які зможуть краще зрозуміти, оцінити, творчо перетворити суспільну і культурну спадщину попередників. Отже, завданням для майбутніх поколінь є формування, вирощування власної еліти, спроможної “повернути органічну структуру українській нації” [16].

Відродження нації неможливе без любові до неї, без уваги до культурної спадщини, без романтичного ставлення до образу волі і незалежності, які проходять через всю історію України. В іншому випадку, за образним висловом В. Липинського, залишається тільки оболонка, “мертва шкаралупина без зерна” [17], викидається живий творчий зміст поняття нації. Мислитель закликає, навіть застерігає:

“Щоб бути Українцями і щоб була Україна, держімся кожний своїх традиційних основ, своїх коренів” [18].

У цьому контексті В. Липинський пророкує велике майбутнє українській державі, тому що “не може загинути в багні безволі народ, який традиції своєї держави зберіг в часах найтяжчого лихоліття, щоб передати їх новій силі народній” [19].

Отже, висловлюючи державницькі та елітаристські погляди, вчений пропонує активний, динамічний метод створення власної держави, а не пасивний фаталістичний спосіб очікування, що якось все саме собою станеться. Нагальною потребою постає формування, “зрощення” власної національної еліти, власної провідної верстви, здатної забезпечити краще майбутнє Україні.

І тому як ніколи сучасними уявляються слова І. Франка, який закликає “навчитися чути себе українцями... українцями без офіціальних кордонів... всім без виключення поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, в її теперішньому культурному стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головню, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді практично частиною його” [20]. Таке моральне переродження має бути в серці кожного, а особливо в душі представників еліти, і станеться воно не швидко, а буде результатом праці поколінь, що ідуть тисячолітніми стежками, буде результатом тривалого пошуку власних сенсів існування.

Література

1. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Зібрання творів: У 50 т. Т. 45. — К., 1986. — С. 44.
2. Шлемкевич М. Галичанство. Загублена українська людина // Україна: філософський спадок століть. Хроніка — 2000. — Вип. 37–38, ч. 2. — К., 2000. — С. 319.
3. Пугачев В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию. — М., 2000. — С. 142.
4. Фукуяма Ф. Доверие. — М., 2004.
5. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. Т. 1. — К., 1994. — С. 13.
6. Там саме. — С. 11.
7. Там саме. — С. 12.
8. Там саме. — С. 16.

9. Там саме. — С. 18.
10. Там саме. — С. 20.
11. Пизюро Є. В'ячеслав Липинський і політична думка західного світу // Україна: філософський спадок століть. Хроніка — 2000. — Вип. 37-38, 2 ч. — К., 2000. — С. 721.
12. Чижевський Д. І. В'ячеслав Липинський як філософ історії // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 10. — С. 52.
13. Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953. — С. 45.
14. Липинський В. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. — К., 1994. — С. 80.
15. Потульницький В. А. Нариси з української політології (1819 — 1991). — К., 1994. — С. 217.
16. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму. — Відень, 1926. — С. 473.
17. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Дві концепції української політичної думки. В'ячеслав Липинський — Дмитро Донцов. — Український конгресовий комітет Америки. — 1990. — С. 57.
18. Липинський В. Релігія і церква в історії України. — Львів, 1933. — С. 68.
19. Липинський В. Історико-політична спадщина і сучасна Україна. — К., 1994. — С. 254.
20. Франко І. Я. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Зібрання творів: У 50 т. Т. 45. — К., 1986. — С. 45.

Ю. В. Котляр

Миколаївський навчально-науковий інститут
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

М. С. ВОЛОБУЄВ — ІДЕОЛОГ ЕКОНОМІЧНОЇ САМОСТІЙНОСТІ УКРАЇНИ

Розбудова української незалежної держави вимагає глибокого вивчення і критичного осмислення історичного досвіду економічного та політичного розвитку України. В цих умовах неабиякого значення набуває створення історичного портрету особистості, в контексті загального розвитку країни чи регіону, з яким пов'язані її життя та діяльність, особливо коли розглядати цю особистість в контексті проблем, пов'язаних з інтелігенцією. Біографістика при цьому розглядається як окрема галузь історичної науки. Вона має своїм об'єктом вивчення особи в її різнобічних проявах і зв'язках із суспільством. Це дозволяє сучасному досліднику не лише простежити роль